

Elçin MEHRƏLİYEV,
yazıçı-publisist,
filologiya elmləri doktoru

İstər kitabın müəllifi Əli Rza Xələfli, istərsə də yaradıcılığını təhlilə çəkdiyi Şəfəq Nasir və elə mənim özümdə də mətbuata 80-ci illərdə gəlmiş müəlliflərdənlik. 90-cı illərdən sonrakı mərhələdə daha fəal görünən 80-ciləri az qala itirilmiş nəsil hesab edirdilər. Amma həyat göstərdi ki, cəvherində istedad olan, zəhmətə qatılan hər kəs ədəbi yolda azmadı. Doğrudur, bir çox istedadlı şair və yazıçılar var ki, dövrün ədəbiyyat adamına gətirdiyi əzab və əziyyətlərə dözməyərək sözdən uzaqlaşdı. Biznes dalınca gedənlər, siyasətə qoşulanlar ancaq 80-ci illərdə yazdıqları - ara-sıra yazdıqları ilə xatırlanırlar və özü də bir çox hallarda təəssüflə xatırlanırlar.

Amma hər küll məhrumiyyətlərə sinə gerəkək söz yolunda öz əzmini qoruyanlar da az olmadı. Düşünürəm ki, Şəfəq Nasir də, elə Əli Rza Xələfli də dözümləri ilə özünü sözdə ifadə imkanlarından istifadə edə bildilər.

Əli Rza Xələflinin «Həyat həqiqəti: bədii publisistik düşüncədə» (yaradıcılığın portret cizgiləri) kitabı iki cildəndən ibarətdir. Birinci cild işıq üzünü göstərdi. İkinci cildin isə kompüter nüsxəsini vərəqləyirəm. Ayır-ayrı yazıları nəzərdən keçirdikcə gözlərimin önündə sözün məsuliyyətini dərk edib həyat həqiqətini bədii düşüncənin imkanları ilə yaradılığa çevirmiş kifayət qədər səriştəli yazıçı obrazı canlanır. Bu, bizim tanıdığımız Şəfəq Nasirdir. Kitabda (II cildə) Şəfəq Nasirin yaradıcılığının ikinci mərhələsi əsas tədqiqat obyektinə kimi götürülüb.

Şəfəq Nasir ədəbiyyata bədii publisistikası, lirik-psixoloji hekayələri ilə gəlib. Elə onun «Gecə yağışı» hekayələr kitabı da istedadlı müəllif kimi tanınmasında əsas şərt olub. Müəllif Şəfəq Nasirin bədii yaradıcılığının ikinci mərhələsinə dair kitabını «Gecə yağışı» hekayələr toplusunun təhlili ilə başlayır. Elə başlanğıcdaca Şəfəq Nasirin yaradıcılıq imkanlarına münasibət bildirir: «Müasirimiz Şəfəq Nasir publisist-ədəbiyyatşünas, jurnalist kimi geniş ədəbi-ictimai fəaliyyəti ilə daha çox göz önündə olsa da, söz ələminə ilk hekayələr kitabı ilə gəlib. Şəfəq imzası ilə dərc olunan «Gecə yağışı» kitabı həcmcə gözə kiçik görünsə də, bu kitab toplanmış səkkiz hekayə daha böyük mətləblərdən xəbər verir. Birincisi, bu kitab Şəfəq Nasirin geniş nəsr yaradıcılıq imkanlarına malik olduğunu təsdiq edən ədəbi fakt idi. İkincisi, qoyulan problemlər, əsərlərin dili, təsvir mükəmməlliyi göstərir ki, Şəfəq Nasir ilk kitabının nəsrinə artıq

HƏYAT HƏQİQƏTİ ƏDƏBİ TƏHLİLDƏ

hazırlıq yolunu çoxdan keçmişdi. Hekayələrin bitkinliyi və bütövlüyü göstərir ki, müəllifin özünün daxili mühitində hadisələri boya-boy görməsindən sonra qələmə alınıb. Şəfəq Nasir ilk hekayələr kitabı ilə ədəbi mühitə manifest olaraq bildirdi ki, o, həyatı görünən və görünməyən tərəfləri ilə müşahidə imkanlarına malikdir. O, öz müşahidələrini istedadla yazıya gətirə bilir. Bu gün tanıdığımız geniş ictimai-ədəbi fəaliyyət göstərən Şəfəq Nasir ədəbiyyata yazıçı kimi gəlmişdi. Göründüyü kimi, müəllif oxucu diqqətinə çatdırır ki, Şəfəq Nasirin dil mükəmməlliyi, mövzu axtarışında dəqiq tapıntıları onun əsərlərini əhatəli təhlil etməyə əsas verir.

Əli Rza Xələfli Şəfəq Nasirin hekayələrini təhlilə çəkəndən əvvəl onun yaradıcılığında hekayə janrının yerini də müəyyənləşdirir. Təqribən belə bir fikrə gəlir ki, yazıçı öz hekayələri ilə sanki ədəbi taleyinin manifestini elan edir.

«İki adın arasında» məqaləsinin tədqiqat obyektinə kimi «Divarın o üzündə» hekayəsi ətraflı təhlil olunur. Bu hekayənin əsas motivi elə müəllifin qeyd etdiyi kimi, «köhnə bakılı» obrazının tapındığı dəyərləri ilə müəyyənləşir. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, «köhnə bakılı» obrazı bir çox yazıçılarımız tərəfindən də işlənib. Hətta filmlərimizdə də köhnə bakılıların həyat tərzini, dili, məişətini ədəbiyyata və sənətə təsadüfi gətirməyib. Sadə bakılıların ənənələrə uyğun həyat tərzini, onların qonaqpərvərliyi, humanizmi yeni nəslə ötürüləcək keyfiyyətlərdir. Görünür, sənət adamları da elə bu qənaətləri nəzərə aldıklarından köhnə bakılı obrazlarına dəfələrlə müraciət ediblər.

Müəllif yeri gəldikcə hekayədən ayır-ayrı epizodları gətirməklə köhnə bakılıların orijinal təbiətlərinə işıq salır: «Ağabala ertədən yatağına girmişdi. Ancaq gecədən xeyli keçsə də, gözüne yuxu getmirdi. Yerinin içində ha qurcalandı, xeyri olmadı. Yuxusu arşə çəkilmədi. Divarın o üzündə telefon zəngləri, qab-qacaq cingiltisi kəsilmədi. Təkcə Güllübəyim arvadın ayaq səsləri eşidirdi. «Zalimin qızı öyün içində gəzəndə, elə bil paraxod ləngər vurur». Güllübəyim ayaq səsləri də qəfil kəsildi, «hə deyəsən yadı». O da gözlərini bərk-bərk yumdu ki, yatsın. Amma qulağı səsə idi. Ha dınsadı qonşu otaqdan hənirtir də duymadı. Dözməyib gözlərini açdı, hətta qalxıb oturdu, qulağını divara söykədi: «Balam, Güllübəyimdən çıxmayan iş, nə tez o dünyalığa oldu». Güllübəyim yerdikcə silkələnən ağır, əlli bədəni, titrəyən qolları gözləri qarşısına gəldi, durub otaqda gəzirdi». Burada iki şəxsdən söhbət gedir - Ağabala və Güllübəyimdən. Hər ikisi vaxtından əvvəl dul qalıb. Eyni həyətdə yaşayırlar. Bəlkə də hər ikisinin daxili ələmində birini digərinə tərəf çəkən istəklər var. Amma onlar bu istək həddini keçə bilmirlər. Başqa sözlə, dövrün əxlaqi-mənəvi dəyərlərini qorumağı daha üstün bilirlər.

Şəfəq Nasirin qəhrəmanları həyatı iztirablarla yaşamaqda davam edir və nəhayət, axır ki, eyni qorara gəlirlər. Bu da hər iki tərəfə mənəvi rahatlıq gətirir. Ə.R.Xələfli həmin hekayə ilə bağlı təhlilinin sonunda yazır: «Şəfəq Nasir iki ad arasında bütöv bir həyat səhnəsi yarada bilib. Ağabalının təmsalında çoxlu Ağabalalar gördüyümüz kimi, Güllübəyimlə də obrazında neçə belə Güllübəyimlər olduğunu duyuruq.

Demək, yazıçının istedadından asılıdır. Geniş və əhatəli təsvirlərə yol vermədən, sərrast və dəqiq dialoqlarla həm insan təbiətinin sirrlərini açmaq, həm də dəqiq və aydın xarakterlər, obrazlar yaratmaq olar». İki insanın daxili-mənəvi mühitindəki dəyişmələr əsərin əsas xətti boyu davam edir. Təsvirlər o qədər axarlı və dəqiq aparılır ki, oxucu da onları bir-birinə qovuşmasını təbii realıq kimi qarşılayır. Müəllif bu hekayəni «Qafəs içərisində həyat» hekayəti də adlandırır.

80-ci illərdə artıq 60-cıların başladığı işin davamını ədəbiyyatda görürük. Və bu davamı apararlardan biri də Şəfəq Nasirdir. «Tənhalığın faciəsi» məqaləsində Ə.R.Xələfli «Yangı» hekayəsinə nəzər salır, yazıçının nəyə etiraz etdiyini, mühitə nəyin gərəkliliyini «Yangı» hekayəsi ilə göstərməyə çalışır: «Yangı» hekayəsi bir daha göstərir ki, Şəfəq Nasir cəmiyyətin içərisində hakim olan boğucu mühitə dözmə bilmir. Onun qəhrəmanları bu mühitin sədlərini dağıtmaq və daha azad, daha rahat nəfəs almağın mümkün olduğu mühitə can atır. «Yangı» hekayəsinin əsas qəhrəmanı Güldəstənin təmsalında mühit içərisindəki boğucu mühitin faciə daşıyıcılarını görürük. Əvvəla, Şəfəq Nasirin Ağabalası və Güllübəyimi kimi, Güldəstəsi də, bir növ cəmiyyətin, insanların bir-birinə diqqətsizliyinin əzabını çəkir». Müəllifin hekayədən gətirdiyi bir parça da diqqəti çəkir. Ümumiyyətlə, Şəfəq Nasir hekayələrində dəqiq həyat lövhələrini məharətlə yaradır. Onun hekayələrindəki hər hansı bir parçada sanki həyatın ürəyi döyünür. Elə hekayədən alınmış bir parçanı da buna nümunə göstərmək olar: «Balaların nigarın, ilq baxışları canına işlədi. Güldəstə doluxsundu, burun pərələri titrədi. Gözlərindən axan damlalar ya-nağına süzülür. Uşaqlar onu yanladılar. Oğlu çiyindən salladı».

- Ma, getmə də, nolar, indi getmə.
- Qızı da nə edəcəyini bilmirmiş təki anasının donunu dartırdı: - Bizi tək qoyma, heç olmasa, bu gün getmə.
- Güldəstənin dişi-dişinə dəydi. - Onsuz da gedəcəyəm, bu gün getsəm yaxşıdır.
- Uşaqlar düz deyir, inadını qoy yerrə, başqa vaxt gədirsən, həkimlər deyib axı sənə havanı dəyişmək olmaz. Əgər orda halın xarablaşsa, arxanca gəlməyəcəm. Getmə, eşidirsən?

Uşaqların səsindəki ilıqlığı Azikin sənsində duyursa da, yənə bir balaca toxtdı. Əri onun qeydində qalırdı, kövrəldi. Düşündü ki, axı necə olsa da, in-sandı, hər necədisə, uşaqların atasıdır. Amma orda halı xarablaşsa, ərinin doğrudan da gəlməyəcəyini yəqin bilirdi. Hər şey aydın görünür. Əsərin qəhrəmanının dərdi də açılır, onun dərmanı da başa düşülür. Zənnimcə, bu hekayədə Xələflinin də qeyd etdiyi kimi, sevgisizliyin faciəsi oxucu diqqətinə çatdırılır. Xələfli doğru deyir ki, Şəfəq Nasir «Yangı» hekayəsində ruhən tənhalığın faciəsini yaradıb. Və nəhayət, belə bir tezislə də sözünü başa çatdırır; insanları tənhalıqdan sevgi xilas edə bilər, zənnimcə, doğru qənaətdir. Ümumiyyətlə, Şəfəq Nasir tənhalıq həyatı yaşayan insanların faciəsini yaxından duyur. Bu da onun həyatı müşahidə imkanlarından irəli gəlir. İnsanlar müxtəlif səbəblərdən tənhalığa düşər ola bilər və onun tənhalıq faciəsi yaşayan qəhrəmanlarının da tənhalığa düşər olmasının səbəbləri bu müxtəliflikdə üzə çıxır.

Müəllif «İki yarpaq» hekayəsinin təhlilindən əvvəl belə bir maraqlı gi-

rişlə Şəfəq Nasirin yaradıcılığına nə-cənci dəfə, amma orijinal yöndən münasibət bildirir: «Ədəbi publisistikasında olduğu kimi, Şəfəq Nasir nəsrində də həyatı reallığa söykənir. Dövrün təbiətini göstərən hadisələrə ayıq baxışla münasibət bildirməkdən çəkinmir. Hər bir hekayəsində psixoloji, yaxud sosial problemi çözümlər, həlli yollarını axtarırlar... Əvvəllər də Şəfəq Nasirin atılmışlar probleminə biganə olmadığını demişdik. Ancaq, yazıçının iki yarpaq adlandırdığı hekayəsində məsələnin fərqli qoyuluşu var. Burada müəllif sanki atılmışlardan yox, atılmışlığa aparın yoldan bəhs edir. Özü də bu yolun tale ilə bağlı tərəflərini daha çox işıq salır».

Ədəbiyyatda, sənətdə uzunömürlülük həmişə təqdir olunur. Ancaq uzun ömür yaşamağın özündə də müəyyən problemlər, hətta faciə məqamları da az deyil. Bəzən uzun ömür yaşayan insanlar doğmaları itirirlər. Tənhalıq onlar üçün faciyyəyə çevrilir. «Hər kəs öz karvanında» məqaləsində məhz bu problem qoyulur və oxucu məmnunluğa ilə hadisələr çözümlər.

Yazıçı ilə oxucu arasında ümumiyyətlə əsas şərtləndən biri də səmimiyyətdir. Şəfəq Nasir hekayələrində kifayət qədər səmimidir və Əli Rza Xələflinin təhlilləri də bunun kifayət qədər əsaslı olduğunu göstərir.

«Şuşanın uzaq yolu» məqaləsində Əli Rza Xələfli «Gecə yağışı» hekayəsindən bəhs edir. Bu hekayənin yazıldığı tarix milli münasibətlərin qızışmasından xeyli əvvəlki vaxta təsadüf edir. Amma hekayəni oxuyanda sanki yazıçının necə uzaqgörənliklə Şuşa faciəsini gördüyünün şahidi oluruq.

Bu hekayədə bir çox problemlər qoyulub: sevgi qıtlığı, urbanizasiya məsələsi, şəhərdə evsizlik, şəhərdə adamsızlıq, Qarabağ məsələsi, Şuşa dərdi və s. Müəllif yazısını bu qeydləri ilə bitirir: «Qarabağın yanib gədən taleyi yazıçı öncəgörməsindəki kimi bir qara yağışdan asılıdır. Müəllif bunu «gecə yağışı» adlandırır. Əsərin qəhrəmanı haqqında isə sonluqda belə bir məlumat verir: «Gözlərini qaralığa zilləyib fikrə getdi...» Və sonluqda daha bir cümlə var: «şıdrğı yağış töküdü». Müəllif istəsəydi bu yağışı ağ yağış adlandırdı. Gündüzün günorta çağı yağdırdı və yağışı və bu günün fonunda həmin yağışın mahiyyətini anlamağı oxucunun öz ixtiyarına buraxır».

«Təkliyin anatomiyası», «Borc daş yüküdür», «Həyatın acı dadı» kimi yazılar da elə Şəfəq Nasirin hekayələri qədər təəssüratlıdır; oxucunu cəlb edən canlı dillə yazıldığı üçün bu məqalələr də maraqla oxunur.

«Təsvidə tarixin obrazı» ümumi adı altında toplanmış yazılarda biz artıq tarixin yeni dövrünü görürük. Ümumiyyətlə, Şəfəq Nasir yazılarında tarixi həqiqətlərə çox ustahlıqla əlaqələndirə bilir. Bu baxımdan onun 20 yanvarla başlanan ağır zamanımızla bağlı yazıları da çox dəyərlidir. Bu yazıların dəyəri ondadır ki, müstəqillik dövrünü yaşayan yeni nəsil azadlığımız uğrunda mübarizənin tarixi taleyini də bütün aydınlığı ilə görə bilər.

Düşünürəm ki, «Həyat həqiqəti: bədii publisistik düşüncədə» kitabı ədəbiyyatşünaslığımızın və ədəbi tənqidimizin Şəfəq Nasir yaradıcılığı qarşısında mənəvi borcunu kifayət qədər verə bilməlidir.